

วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

An analysis of the Support of Mother and Father that Appears in the Jataka Scripture

พระครูโอภาสปัญญาวิสิฐ (จนทปญญ/โกกิลารัตน์)

Phrakhru Opaspanyawisit (Candapanyo/Kokilarat)

สงวน หล้าโพนทัน

Sanguan Laphonthan

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีอยุธยา

Mahamakut Buddhist University, Roi Et Campus

E-mail: Sanguan.laphonthan@gmail.com

Received: 29 January 2026; Revised: 30 March 2026; Accepted: 7 April 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา 2) เพื่อศึกษาการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก และ 3) เพื่อวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา มีอยู่ 2 ประการ คือ 1) การบำรุงมารดาบิดาทางกาย คือ สามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน เป็นต้น 2) การบำรุงมารดาบิดาทางใจ คือ ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการบำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุด ด้วยถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล เป็นต้น

2. การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก แสดงถึงคุณธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ โดยเฉพาะความกตัญญูกตเวที ซึ่งถือเป็นคุณธรรมอันสูงส่งที่พระพุทธศาสนายกย่องอย่างยิ่ง ในคัมภีร์ชาดกมีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการเลี้ยงมารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก มหาโคตมชาดก เวสสันดรชาดก ตักกชาดก สาลิเกทชาดก เป็นต้น

3. วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก 1) คุณค่าของบุตรธิดา คือได้เป็นสัตว์บุรุษเป็นคนดีมีศีลธรรม เมื่อมารดาบิดาเลี้ยงบุตรมาจนเติบโตใหญ่ ควรบูชามารดาบิดา 2) ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อ แม่ พี่น้องของตนเองและแสดงออกถึงความปรารถนาดี 3) ด้านคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่แค่เรื่องส่วนตัวระหว่างผู้ทำกับผู้ถูกล่วงละเมิดเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าและความสำคัญและสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนที่ได้ประกอบพิธีกรรมขึ้น 4) ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือกุลบุตรได้ตอบแทนบิดามารดา ในส่วนของการทดแทนบุญคุณ ที่บิดามารดาได้เลี้ยงมาโดยการการบวช

คำสำคัญ : การบำรุง, มารดาบิดา, คัมภีร์ชาดก

Abstract

The objectives of this research article were: 1) to study the concept of the support of mother and father 2) to study the support of mother and father that appears in the Jataka Scripture, and 3) to analyze the support of mother and father that appears in the Jataka Scripture. It was a qualitative research by studying the Tripitaka, commentaries, books, documents, related researches with analytical description.

The results of the research found that:

1. There are two concepts regarding the support of parents: 1) Physical support for parents, which can be achieved by raising us and supporting them in return, helping with their duties, continuing their family line, and making ourselves worthy of their inheritance etc.. 2) Spiritual support for parents, which in Buddhism is considered the highest form of support for parents. If they lack faith, encourage them to have faith; if they lack morality, encourage them to uphold morality etc..

2. The support of mother and father in the Jataka scripture is demonstrating the fundamental virtues of Buddhists, particularly gratitude, which is a highly revered virtue highly regarded by Buddhism. The Jataka scripture contain numerous examples of the care and support of mother and father, such as the Suvarnasam Jataka, Matuposaka Jataka, Sonananda Jataka, Mahakotama Jataka, Vessantara Jataka, Takol Jataka, and Saliketara Jataka.

3. Analysis of the support of mother and father that appears in the Jataka Scripture: 1) The value of children is to become good, moral persons. When parents raise their children until they grow up, they should honor them. 2) Family value: Family value stems from one's parents, siblings, and the expression of good wishes toward them. 3) Community value: This is not merely a personal matter between the person performing the ceremony and the deceased. 4) In terms of value to Thai society, young men repay their parents by practicing to repay the kindness of their parents by providing them, by becoming ordained as monks.

Keywords : the Supporting, Mother and Father, the Jataka Scripture

บทนำ

การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก กล่าวคือ การดูแล เลี้ยงดู อุปัฏฐาก รับใช้ ประนินบัติ และ นอบน้อมต่อมารดาบิดานั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นมงคลประการหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง เพราะทำให้บุตรธิดาสามารถทำตอบแทน (ปฏิการะ) ต่อมารดาบิดาได้ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสอุปมาว่า ถ้าบุตรธิดาจะพึงวางมารดาบิดาไว้บนบ่าทั้งสองของตน ประคับประคองท่านอยู่บนบ่านั้น ป้อนข้าวป้อนน้ำ และให้ท่านถ่ายอุจระปัสสาวะบนบ่านั้นเสร็จ แม้บุตรธิดาจะมีอายุถึง 100 ปี และประนินบัติท่านไปจนตลอดชีวิต ก็ยังนับว่า เป็นการตอบแทนพระคุณของท่านไม่หมด ยังมีนักปราชญ์ได้อุปมาไว้ว่า หากเอาท้องฟ้าแทน กระดาษ ยอดเขาพระสุเมรุแทนปากกา น้ำในมหาสมุทรแทนหมึก เขียนบรรยายพระคุณของมารดาบิดา จนท้องฟ้าเต็มไปด้วยอักษร ภูเขาสีกกร่อนจนหมด น้ำในมหาสมุทรเหือดแห้ง ก็ยังบรรยายคุณของมารดาบิดาไม่หมด (พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2550)

จากพระพุทธรูปดังกล่าวเป็นเครื่องยืนยันถึงอุปการคุณของมารดาบิดาว่า เป็นผู้ที่มีพระคุณอันยิ่งใหญ่ ต่อบุตรธิดาหาสิ่งอื่นใดเปรียบฐานะของมารดาบิดาจึงได้รับการยกย่องว่า เป็นฐานะที่สูงส่งเสมือนเป็นพระพรหม เป็นบุรพเทพ เป็นบุรพาจารย์ และเป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525) มารดาบิดาเป็นทั้งผู้สร้าง ผู้อุปถัมภ์ ผู้ให้กำเนิดแก่บุตรธิดาต้องรับภาระเป็นผู้ดูแลเลี้ยงดูบุตรธิดาโดยไม่ทอดทิ้ง พยายามที่จะอบรมพร่ำสอนให้บุตรธิดาของตนให้เป็นคนดี เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตรัสหน้าที่ของบุตรอันพึงมีต่อมารดาบิดาตามหลักธรรมทศ 6 อันปรากฏในสังคาลสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525) ว่า มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ 5 ประการ คือ ท่านเลี้ยงเรามาเราจักเลี้ยงท่านตอบ จักทำกิจของท่าน จักดำรงวงศ์ตระกูล จักประพฤตินให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525) วิธีการสนองคุณ 5 ประการนี้เป็นอย่างต่ำ ส่วนวิธีการสนองคุณอย่างสูงนั้น เราต้องปฏิบัติชอบในท่านด้วยสัมปทา 4 ประการ คือ ชักนำท่านให้มีศรัทธาให้ตั้งมั่นอยู่ในศรัทธา ชักนำท่านเมื่อไม่มีศีลให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลชักนำท่าน เมื่อไม่มีจาคะให้ยินดีในการบริจาค และชักนำท่านเมื่อไม่มีปัญญาให้อบรมปัญญาสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (พิมภ ธรรมโร), 2528) มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้า บุตรได้บำรุงโดยหน้าที่ 5 ประการแล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตร โดยหน้าที่ 5 ประการ คือ ป้องกันบุตรธิดาให้ทำความชั่ว ส่งเสริมให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หากคู่ครองที่สมควรให้ มอบทรัพย์ให้ในสมัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525) บุตรธิดาได้บำรุงมารดาด้วยดีดังกล่าวแล้ว ย่อมเป็นที่รักใคร่ ของผู้คนทั้งหลาย เป็นผู้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตได้มาก และเป็นอุดมมงคลสูงสุดในชีวิต บัณฑิตทั้งหลายกล่าวยกย่องสรรเสริญบุคคลนั้นว่า เป็นผู้เจริญแล้วทั้งในโลกนี้และโลกหน้า สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า มาตาปิตุอุปัฏฐานํ เอตมมงคลมุตตมํ. การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคลอันสูงสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525) แต่ในสังคมไทยปัจจุบันจะพบว่า ปัญหาครอบครัวส่วนหนึ่งมาจากการที่มารดาบิดาขาดการทำอุปการะไม่ทำหน้าที่อันดีงามและถูกต้องตามหลักธรรม เมื่อมารดาบิดาให้กำเนิดบุตรธิดาแล้วก็ไม่ใส่ใจที่จะเลี้ยงดูอบรมให้เจริญด้วยจิตที่อาทร ขาดการสร้างอุปการคุณแก่บุตรธิดา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่ให้การศึกษาไม่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี ทั้งยังประพฤตินไม่เป็นแบบอย่างอันดีแก่บุตรธิดา เมื่อการเป็นเช่นนี้บุตรธิดาจึงไม่ซาบซึ้งในบุญคุณของมารดาบิดา ไม่มีความสัมพันธ์อันดีที่จะตอบแทนคุณ ความขัดแย้งแตกแยกทางความคิดและพฤติกรรมของบุตรธิดาต่อมารดาบิดาจึงเกิดขึ้น ในลักษณะของความดื้อรั้น ความหลง เนรคุณ บุตรธิดาทอดทิ้งมารดาบิดาไม่อุปถัมภ์เลี้ยงดูขาดหิริโอตตปปะ ประพฤติผิดต่อมารดาบิดาทั้งทางกาย วาจา ใจ เพราะมารดาบิดาและบุตรธิดาไม่รู้และไม่ทำหน้าที่อันเป็น อุปการคุณและปฏิการคุณต่อกัน จึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาครอบครัวและนำไปสู่ปัญหาสังคม (พระครูศรีสุตโสภณ (เงินชาติเมธี), 2549) ซึ่งการบำรุงมารดาบิดาดังกล่าวนั้น ยังไม่มีวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทอันถือว่าเป็นปัญหาสำคัญยิ่ง

ดังนั้น เพื่อให้เห็นตัวอย่างของการบำรุงมารดาบิดาที่ถูกต้องดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเกี่ยวกับ “วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก” กล่าวคือการนำหลักธรรมที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดกมาแนวทางในการบำรุงมารดาบิดา เพื่อเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้กับบุตรธิดาผู้เป็นเยาวชนคนรุ่นใหม่ จะได้ประพฤติปฏิบัติต่อมารดาบิดาได้อย่างถูกต้อง และกระตุ้นเตือนจิตสำนึกของผู้เป็นมารดาบิดาให้ตระหนักในการทำหน้าที่ของตนมากขึ้น เพราะถ้าสมาชิกทุกคนในครอบครัวรู้จักปฏิบัติหน้าที่ต่อกันอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมจะทำให้เกิดคุณค่าแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา
2. เพื่อศึกษาการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก
3. เพื่อวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) โดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลขั้นปฐมภูมิ

1) ศึกษาค้นคว้าแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก ตลอดจนวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก

2) สืบค้นเอกสาร งานวิจัยที่มีผู้รู้ได้เขียนและศึกษาไว้เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายชาดก

2. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1) รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

2) รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสืออธิบายแนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก ตลอดจนวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

3) รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

4) ศึกษาข้อมูล วิเคราะห์เรียบเรียง และนำเสนอผลการวิจัย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนา เพื่อหาข้อสรุป และนำเสนอรายงานผลการวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา หมายถึง การดูแล ปรนนิบัติ เลี้ยงดู รับประทานดาบิดาให้มีความสุข ทั้งทางด้านร่างกายทั้งทางจิตใจ ซึ่งมีอยู่ 2 ประการ คือ 1) การบำรุงมารดาบิดาทางกาย คือ สามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ และ 2) การบำรุงมารดาบิดาทางใจ คือ ในทางพุทธศาสนาถือว่าการบำรุงมารดาบิดาอย่างสูงสุด ด้วยถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ชักนำให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรมจนเกิดปัญญารู้แจ้งแห่งสัจธรรม นำตนพ้นจากทุกข์ กล่าวคือพระนิพพาน

2. การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก หมายถึง การบำรุงมารดาบิดาเป็นการแสดงถึงคุณธรรมพื้นฐานของชาวพุทธ โดยเฉพาะความกตัญญูตถะวาทิ ซึ่งถือเป็นคุณธรรมอันสูงส่งที่พระพุทธศาสนายกย่องอย่าง

ยัง ในคัมภีร์ชาดกมีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก โสณนันทชาดก เวสสันดรชาดก ตักกชาดก สาลิกะชาดก

3. วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก จากการวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดกนั้น สรุปได้ดังนี้ 1) คุณค่าของบุตรธิดา คือได้เป็นสัตบุรุษ เป็นคนดีมีศีลธรรม ได้ทำหน้าที่ของบุตรทำ เมื่อมารดาบิดาเลี้ยงบุตรมาจนเติบโตใหญ่ควรบูชามารดาบิดา ทำให้พ่อแม่มีความสุข สุขกาย เป็นบุตรที่ดี ให้ความเคารพพ่อแม่ เลี้ยงดูตอบแทนท่านเมื่อยามท่านชราภาพ และหน้าที่ของบุตรธิดาในระดับสูงเป็นการตอบแทนสูงสุดที่บุตรธิดาทำได้ยาก เพราะช่วยปิดทางไปสู่อบายภูมิหรือนรก ในขณะที่เดียวกันก็เปิดทางสวรรค์และพระนิพพานให้บิดามารดาเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดที่มนุษย์พึงถึง ซึ่งเป็นที่พึงอันเกษมของมนุษย์ทั้งหลาย 2) ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คุณค่าต่อครอบครัวย่อมเกิดขึ้นด้วยพ่อ แม่ พี่น้องของตนเองและแสดงออกถึงความปรารถนาดีต่อพ่อแม่ ถือเป็นบุคคลที่หาได้ยากอีกประเภทหนึ่ง เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูตักเตือน ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใช้จะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้ และความกตัญญูตักเตือนจึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี เป็นวัฒนธรรมที่ดีงาม และเป็นคุณธรรมคำจวนครอบครัว สังคม และโลกให้เกิดความสุขมีสันติภาพ 3) ด้านคุณค่าต่อชุมชน ไม่ใช่แค่เรื่องส่วนตัวระหว่างผู้ทำกับผู้ล่วงลับเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญและสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนที่ได้ประกอบพิธีกรรมขึ้น เป็นการสืบสานและธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม การทำบุญอุทิศส่วนกุศล เช่น งานบุญต่าง ๆ (เช่น บุญเดือนสิบ, บุญข้าวประดับดิน/ข้าวสากในบางภูมิภาค) เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ การปฏิบัติเหล่านี้ช่วยรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนไว้ ไม่ให้เลือนหายไป การเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ในชุมชน และ 4) ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือบุตรธิดาได้ตอบแทนบิดามารดา ด้วยการปฏิบัติตนเองในส่วนของการทดแทนบุญคุณ ข้าวน้ำ ที่บิดามารดาได้เลี้ยงมา โดยการอุปสมบทหรือการบวชทั้งนี้ยังได้รักษาประเพณี ประเพณีการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีที่เนื่องด้วยความกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณ และตอบแทนพระคุณของผู้มีพระคุณ ซึ่งจะก่อให้เกิดคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ต่ออุลลบุตรและเป็นเหตุให้คนอื่น ๆ ได้รับอานิสงส์นั้นด้วยส่งผลให้พุทธศาสนิกชนไทยนิยมให้กุลบุตรบวชเป็นพระภิกษุสามเณร และคงถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมาจนบัดนี้

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก อภิปรายผล ตามวัตถุประสงค์ได้ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดา

แนวคิดเกี่ยวกับการบำรุงมารดาบิดานั้น เป็นการดูแล ปรนนิบัติ เลี้ยงดู รับใช้มารดาบิดาให้มีปกติสุขทั้งทางด้านร่างกายทั้งทางจิตใจ ทางร่างกายบุตรธิดาสามารถกระทำได้โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบแทน ทำกิจของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ทำตัวให้สมควรรับมรดกของท่าน และเมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ และทางจิตใจในทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นการบำรุงอย่างสูงสุด ถ้าท่านไม่มีศรัทธาชักนำให้ท่านมีศรัทธา ถ้าท่านไม่มีศีลชักนำให้ท่านตั้งมั่นในศีล ถ้าท่านเป็นคนตระหนี่ ชักนำให้ท่านบริจาคทาน และถ้าท่านไม่มีปัญญา นำพาให้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติธรรม จนเกิดปัญญารู้แจ้งแห่งสัจธรรม เข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด สอดคล้องกับแนวคิดของ นัยนา นามเข้ม (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงมารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า ความสำคัญของการบำรุงบิดามารดามีกล่าวทั้งในพระไตรปิฎกและในทัศนะของนักคิดนักเขียนร่วมสมัย ด้วยพระพุทธเจ้าทรงยกบิดามารดามีความสำคัญในแง่ของบุคคลที่หาได้ยากยิ่งในโลก ที่คอยปกป้องคุ้มครองบุตรธิดาอย่างเต็มที่ใคร ๆ ในโลกนี้จะทำได้ เช่น ท่านมี

ความเมตตารักลูกเท่าชีวิตยอมพลีชีพเพื่อลูก ๆ ได้ ขณะเดียวกันก็เสียสละทุ่มเทร่างกายและแรงใจให้แก่บุตร บุตรธิดา ให้สามารถมีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยได้โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ในมงคลสูตรได้กล่าวถึงสิ่งที่เป็นมงคล หนึ่งในบรรดามงคลทั้งปวงนั้นได้กล่าวถึง "มาตาศิลปฐานะ" แปลว่า การบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา ทั้งนี้เมื่อมารดาและบิดาผู้อนุเคราะห์แก่บุตร ท่านเรียกว่า พรหม บุรพจารย์ และอาหุเนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุฉะนั้นแหละ บุตรผู้เป็นบัณฑิตพึงนอบน้อม พึงสักการะท่านด้วยข้าว น้ำ ผ้านุ่งห่ม ที่นอนที่นั่ง อบกาย ให้อาบน้ำ และชำระเท้า เพราะบำเรอในมารดาบิดา บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญเขา ครั้นเขาละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในโลกละสววรรค์

2. การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก

การบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดกนั้น เป็นการแสดงให้เห็นแบบอย่างของการบำรุงมารดาบิดาในคัมภีร์ชาดก ที่สำคัญที่เป็นการแสดงถึงความกตัญญูทวาทิตที่บุตรธิดาต้องมีต่อมารดาบิดา ผู้เป็นบุรพจารย์ ดังในคัมภีร์ชาดกที่มีตัวอย่างมากมายที่กล่าวถึงการบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดา เช่น สุวรรณสามชาดก มาตุโปสกชาดก เป็นต้น สอดคล้องกับแนวคิดของ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2545) ได้กล่าวถึงพระคุณของบิดามารดาว่า พ่อแม่นั้นมีอุปการคุณแก่เรามากมาย ในทางศาสนาท่านบรรยายไว้นานัปการ แม้วิทั้งหลายก็ได้เขียนบรรยายกันไว้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ปรากฏเป็นคำกลอนและคำประพันธ์ต่าง ๆ ที่บรรยายคุณของบิดามารดา เพื่อให้ลูกได้รู้ตระหนักมองเห็นความสำคัญและแสดงความกตัญญูทวาทิตต่อท่าน เมื่อว่าโดยย่อตามหลักพระศาสนา พ่อแม่นั้นทำหน้าที่สำคัญ คือ

1. ห้ามปรามเราไม่ให้ทำชั่วเสียหาย ป้องกันเราไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทรมานอันตราย
2. ท่านสั่งสอนแนะนำเราให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำเราให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุข ความเจริญ
3. ท่านให้เราได้เรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงานเพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐานต่อไป

4. ถึงเวลาถึงวัยที่จะมีครอบครัว ท่านก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือ โดยรับที่จะทำด้วยความเต็มใจ

5. ทรัพย์สมบัติของท่าน ก็เป็นของลูกนั่นเอง ซึ่งท่านจะมอบให้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะ ๆ ไปจนครั้งสุดท้าย ที่เรียกว่า มรดก ทั้งหมดนี้ เป็นที่รู้จักกันตามหลักการของพระศาสนาแต่ที่จริงนั้น ท่านเพียงวางไว้ให้เป็นหัวข้อหรือรายการที่ปฏิบัติที่สำคัญ ๆ เท่านั้น

การปฏิบัติปลีกย่อยยังมีอีกมากมาย รวมความก็คือพ่อแม่นั้นทำทุกอย่างเพื่อลูกด้วยความรัก ว่าโดยคุณธรรมก็คือ การกระทำที่ออกมาจากพรหมวิหาร 4 ประการนั่นเอง คือ

1. ใจของพ่อแม่นั้นประกอบด้วยความรักความปรารถนาดี เอาใจใส่เลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตและงอกงามมีความสุข คือ เมตตา
2. ประกอบด้วยกรุณา มีความสงสาร คอยช่วยเหลือให้พ้นจากความยุ่งยากเดือดร้อนช่วยแก้ไขปัญหาลดและปลดเปลื้องความทุกข์
3. มีมุทิตา คอยส่งเสริมให้กำลังใจ และพลอยยินดี เมื่อลูกประสบความสำเร็จ ประสบความสำเร็จก้าวหน้าหรือทำความดีงามถูกต้อง
4. มีอุเบกขา ในเวลาที่สมควร เช่น เมื่อลูกจะต้องรับผิดชอบตัวเอง หรือควรรู้จักฝึกหัดทำอะไรด้วยตัวเอง ท่านก็จะให้ออกาสแก่ลูกที่จะพัฒนาตัวเอง คือไม่ใช่จะทำให้ไปหมดทุกอย่างจนกระทั่งลูกทำอะไรไม่เป็น อันนี้เรียกว่า วางอุเบกขา

3. วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก

วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก มีประเด็นดังนี้

- 1) คุณค่าของบุตรธิดา คือ บุตรธิดาเป็นสัตว์บุรุษ เป็นคนดี มีคุณธรรม เนื่องจากการนำหลักกตัญญู กตเวทีไปประพฤติปฏิบัติ
- 2) ด้านคุณค่าต่อครอบครัว คือ ความสุขเกิดขึ้นในครอบครัว เนื่องบุตรธิดาทำตามหน้าที่ของตนดังที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก
- 3) ด้านคุณค่าต่อชุมชน คือ การเสริมสร้างความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีงามให้เกิดมีในชุมชน เนื่องคนในชุมชนตระหนักถึงบุญคุณของบุรพการี
- 4) ด้านคุณค่าต่อสังคมไทย คือ บุตรธิดาในสังคมไทยได้ตอบแทนบุญคุณบิดามารดาผู้เป็นบุรพการี เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ทำให้เป็นสังคมที่น่าอยู่ สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาดุลย์ คนแรง (2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห้วงคลัตถทีปนี” และได้กล่าวถึงการบำรุงมารดาบิดา ในมิ่งคลัตถทีปนี ว่า มารดา หมายถึง หญิงผู้ให้กำเนิดบุตร บำรุงเลี้ยงดู แสดงโลกนี้แก่บุตร บิดา หมายถึง ชายผู้ให้บุตรเกิด บำรุงเลี้ยงดูแสดงโลกนี้แก่บุตร คุณของมารดา บิดา คือ ทำหน้าที่ที่ทำได้ยาก อ่อนอ่อนเทวดา เพื่อให้บุตรน้อย อนุเคราะห์พลอยนุบุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนม ด้วยเพลงขับ และด้วยเครื่องกก คืออวยวะ เมื่อลมพัดแดดแรงกล้า ทำความหวั่นไหว คอยแลดูบุตรผู้ไร้เตียงสา คุ้มครองทรัพย์ไว้เพื่อบุตร รอคอยการกลับมาของบุตรด้วยความหวังใย บำรุงชีวิตบุตรเลี้ยงดูบุตร ให้เติบโตโดยลำดับ ให้ดื่มน้ำนมจากอก ป้อนข้าว น้ำเป็นผู้อนุ เป็นที่พึ่ง เลี้ยงบุตรมาโดยยาก ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปะ หากรรยาที่สมควรให้ ให้ทรัพย์มรดก มารดาบิดาเป็นดุจพรหม บุรพเทพ บุรพจารย์ และอาหุไนบุคคลของบุตร เพราะมีเมตตากรุณา มุทิตาอุเบกขาในบุตรตามกาล มีความประพฤติดีทั้งเทพ มีอุปการะคุณต่อบุตรก่อนเทพเหล่านี้ เป็นอาจารย์ของบุตรก่อนอาจารย์ทั้งหมด เป็นผู้ควรรับข้าวน้ำเป็นที่บุตรนำมาบูชา การบำรุง หมายถึง การปรนนิบัติด้วยสักการะ เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ การล้างเท้า และด้วยการทำความอบอุ่น การเลี้ยงดู การช่วยทำกิจ การดำรงวงศ์สกุล การประพฤติสมควรเพื่อรับทรัพย์มรดก การทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ทำให้มารดาบิดาดำรงอยู่ในความพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา เป็นผู้กตัญญูกตเวที ผู้ทำตามโอวาทที่มารดาบิดาสั่งสอนอันส่งผลของการบำรุงมารดาบิดา คือ นำมาซึ่งความสุขในโลกทั้ง 2 ได้รับการสรรเสริญในโลกนี้ เมื่อตายไปบันเทิงอยู่ด้วยทิพย์สมบัติในสวรรค์ พระพุทธเจ้าสรรเสริญ แม้ถูกยิงด้วยลูกศร อาบยาพิษก็พ้นจากความตาย แม้ไปสู่สำนักยักษ์ก็พ้น จากความตาย แม้อยู่ในคอกที่เขาขังไว้เขาก็พ้นจากความตาย แม้ติดบ่วงก็พ้นจากความตาย แม้ถูกผูกด้วยเครื่องผูก เกิดในพรหมโลก ทำให้สรรพสัตว์ได้รับอภัยทาน บรรลุโสดาบันโพธิของการปฏิบัติผิดในมารดาบิดา คือ ถูกจักรหมนบดอยู่บนศีรษะประสบทุกข์ ถูกโจรฆ่าประสบผลอันไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไปสู่นรก

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์การบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในคัมภีร์ชาดก” มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ควรส่งเสริมการปฏิบัติการบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ บ้าน วัด และโรงเรียน ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง
- 2) ควรส่งเสริมการปฏิบัติการบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ องค์การบริหารส่วนตำบล ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง
- 3) ควรส่งเสริมการปฏิบัติการบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ สถานศึกษา ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง

2. ข้อเสนอแนะในการปฏิบัติการ

ส่งเสริมการปฏิบัติการบำรุงมารดาบิดาตั้งแต่ระดับครอบครัว ด้วยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือ บ้าน วัด และโรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา ด้วยการผ่านการจัดงานวัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้อง และจัดงานปฏิบัติธรรม จัดสัมมนา หรือจัดงานที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นรูปธรรมและเชิงประจักษ์

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) การศึกษาวิเคราะห์บทบาทในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน
- 2) การศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบบทบาทในการบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบัน
- 3) การศึกษาวิเคราะห์วิวัฒนาการของปัจจัย 4 ในฐานะเป็นเครื่องมือบำรุงมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย
- 4) การใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตมารดาบิดาของภิกษุในสังคมไทย
- 5) การศึกษาเชิงวิพากษ์พฤติกรรมของภิกษุในการบำรุงมารดาบิดาที่ปรากฏในสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2549). มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 2 พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- นัยนา เข้มทอง. (2554). ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2545). คุณบิดามารดานั้นสุดพรรณนามหาศาล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2550). มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า. กรุงเทพมหานคร: ฐานการพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาติเมธี). (2549). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอดุลย์ คนแรง. (2541). การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถทีปนี. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). (2528). มงคลยодชีวิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- สำลี รักสุทธี. (2553). มงคลชีวิต 38 (ฉบับร้อยแก้วและร้อยกรอง). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา.